

ФОЛЬКЛОРИСТИКА**О.М.Голубець**, к.філол. наук (Львів)

УДК 398.82 (477) + 39 (477) (092)

ББК 82.3 (4 Укр)

**Збірник Володимира Гнатюка «Гаївки» як джерело
фольклорної традиції кінця XIX – поч. XX століття**

У статті розглянуто матеріали зі збірника видатного українського фольклориста, етнографа Володимира Гнатюка «Гаївки» (1909). Звернено увагу на деякі аспекти авторського наукового підходу до збирання, класифікації, упорядкування фольклорного матеріалу. Вказано на особливості гаївкової традиції кін. XIX – поч. XX ст.

Ключові слова: фольклорний збірник, пісня, гаївка, традиція фольклорна.

Holubets O.M. The collected volume of Volodymyr Hnatiuk «Haivky» as a source of folklore tradition at the end of XIX – the beginning of XX century

The materials from the collected volume «Haivky» (1909) of the famous ukrainian specialist in folklore, ethnographer Volodymyr Hnatiuk are examined in this article. The assertion was paid on the peculiarity of the author's scientific manner of gathering, classification and regulation of folklore materials. Here are indicated the speciality of such tradition as «haivky» at the end of XIX – the beginning of XX century.

Key words: the collected volume of folklore, song, haivka, folklore tradition.

На початку XXI ст. збірник «Гаївки» (1909) [Гаївки 1909] видатного українського фольклориста, етнографа Володимира Гнатюка (1871 – 1926) став бібліографічною рідкістю. Виникає необхідність більш вичерпного представлення фольклористичного доробку вченого, тим паче, що більшість наукових засад упорядкування матеріалів збірки залишаються актуальними.

У сучасних розвідках деякі дослідники, не перевіряючи факти, вдаються до суперечливих тверджень про давнє побутування частини гаївок, їх архаїчні корені. Уважне вивчення та зіставлення опублікованих В. Гнатюком записів з варіантами зі зібрань інших фольклористів дає змогу уникнути помилок та побачити особливості гаївкової пісенної традиції кінця XIX – поч. XX ст. й подальшу її трансформацію. При виконанні цієї роботи ми

використовуємо «Систематичний покажчик записів гаївок» [Голубець 2004].

Про місце та роль В. Гнатюка в українській фольклористиці опубліковано монографії М. Мушинки [Мушинка 1987] та М. Яценка [Яценко 1964], в яких вони торкаються й питання дослідження гаївок цим вченим. «Це – найповніша збірка гаївок в українській фольклористиці, що містить не тільки найкращі їх варіанти, друковані раніше, а й дає багато доти не відомих текстів» [Яценко 1964: 194], так високо оцінив видання М. Яценко. На наукові засади систематизації матеріалу в збірнику «Гаївки» звернула увагу й автор даної розвідки [Голубець 2001].

Мета статті: з'ясувати особливості весняної календарно-обрядової пісенності кінця ХІХ – початку ХХ ст. на основі збірника «Гаївки» В. Гнатюка. Поставлена мета передбачає розв'язання таких завдань: виявити найбільш характерні гаївки досліджуваного періоду; вказати на наявність новотворів та з'ясувати подальше їх функціонування.

1856 – 1909 рр. – час фіксації матеріалів опублікованих у збірнику. Це період природної трансмісії фольклору. На уснопоетичну традицію мали мізерний вплив друковані джерела, розучування в сільських і шкільних хорах.

Чисельний склад варіантів гаївок збірки відображає тогочасну народну традицію. Серед «двохорових» та «однорорових гаївок з іграми», що є стадіально давнішими, кількість поданих варіантів складає 625 записів. Особливо велика кількість варіантів записів «Мак», «Огірочки», «Жучок», «Білоданчик», «Воротар». Чисельність варіантів «однорорових гаївок без ігор» коливається від 1 до 10-ти записів, що вказує на менше поширення кожної з них, здебільшого локальне, та їхнє пізніше походження.

У групу «жарти і дотинки» В. Гнатюк виділив жартівливі гаївки, відносячи до них пісні, новіші за походженням [Гаївки 1909: 155 – 178]. Ці записи демонструють живе розмаїття форм і способів творення новітнього гумористично-ігрового гаївкового репертуару.

Розглянемо деякі з них. Перший запис популярної гаївки «Травко- муравко» походять з кінця ХІХ ст. Пісня має в своїй основі традиційний мотив величання дівчат та висміювання, приниження хлопців. Мотив бінарної опозиції дівчата / хлопці

послужив продуктивним сюжетотворним чинником для багатьох жартівливих гаївок, що виникли і поширювалися, здебільшого, лише в певних місцевих локальних територіальних рамках.

Сюжети значної частини жартівливих гаївок зосереджені переважно навколо мотивів висміювання окремих вад хлопців і дівчат («Паристі дівки», «Хробачливі парубки», «Поливка», «Дощик», «Жаба», «Прибори», глузування над парубками (дівчатами) іншого села, кутка, вулиці, вказуючи його назву («Посаджу я вишеньку», «Грушки на вербах»). Виділяються сюжетно жартівливі гаївки про бажання парубків одружитися «Добра воля», «Грицева женитьба», кепкування над багатством дівки на порі («має козу безріжну, має курку безніжну») – «Богачка».

Значну групу складають гаївки, в яких жартівливі, глузливі дотинки й перекори переходять в грубі, лайливі вислови, що нерідко межують з непристойністю («Пархи», «Сука», «Здохлі свині», «На городі корито», «Іван під небесами», «Чогось хлопці потрухли», «Під Бережанським мостом», «Кітка», «На городі стовпчики», «На поповій груші» та інші. Більшість таких гаївкових новотворів зафіксована на Тернопільщині. Зустрічаються в жартівливих гаївках і мотиви соціального характеру («Орач»).

Упродовж ХХ століття в жартівливо-ігровому репертуарі гаївок міцно вкоренилося чимало гумористичних пісень з позаобрядового фольклору. В.Гнатюк вказав у збірнику на декілька таких творів [Гнатюк 1909: 12 – 13]. Серед них «Хтіла мене мати за першого дати» і «Де ти їдеш, Романоньку?» за змістом і характером близькі до традиційних гаївок. Так, перша з них – про перебірливу дівчину, що чіпляє кожному женихові якусь хибу і подібна до гаївки «Чорнушка», а друга – змістовно перегукується з жартівливими гаївками, що висміюють парубків, а звеличують дівчат чи навпаки.

Мають місце новотвори і серед ігрових гаївок. Уперше зафіксована в 1904 р. у с. Костільники Заліщицького р-ну Тернопільської обл. [Гаївки 1909: 117] гаївка «Любка» («Ой як по садочку походжаю») відтворює в ігровій формі взаємини милої і милого (в окремих варіантах – нелюба).

Учений опублікував чимало пісень, виконанням яких сповіщалося про наближення закінчення чи завершались великодні

забави («Моя мила гаївко»). В деяких таких завершальних гаївках звучать також мотиви здійсненого парування і наступного одруження, виразний натяк на те, що після Великодня настає пора весіль («Перекину кладку»).

Гаївки родинно-побутової тематики у збірнику виділено в окрему групу «Родина й окружене» [Гаївки 1909: 208 – 227].

Уже на початку минулого століття В.Гнатюк звернув увагу, що серед гаївок є значна частина пісень, які не є гаївками за своїм походженням, і що всі ці пісні повинні бути надруковані в іншому місці [Гнатюк 1909: 11]. Але подаючи їх список у передмові, вчений зазначив: «співають, як гаївки» [Гнатюк 1909: 11]. У залученні до гаївкового репертуару «першої ліпшої пісні» дослідник вбачав занепад гаївкової традиції [Гнатюк 1909: 11].

Учений зауважив, що непоодинокі поширені пісні суспільного і національно-патріотичного змісту залучаються до календарно-обрядового репертуару. Звернув, зокрема, увагу, що в 1908 році у с. Задарові Бучацького повіту співано різні друківані радикальні пісні, як гаївки [Гнатюк 1909: 11]. При цьому вважав за потрібне застерегти, що «ніякий етнограф не буде втягати ці пісні до гаївок» [Гнатюк 1909: 11]. Будучи свідком початкового етапу функціонування національно-патріотичних пісень у ролі гаївок, вчений не міг припустити, що протягом ХХ ст. значна частина цих творів саме так і функціонуватиме. Слід сказати, що пізніші записи фіксують присутність у гаївковому репертуарі майже всіх перелічених В.Гнатюком пісень упродовж цілого ХХ століття.

Чого немає у збірнику «Гаївки»? У публікації В.Гнатюка не значаться найпопулярніші в середині ХХ – поч. ХХІ ст. новітні гаївки «Голубка», «Царівна», «Подольночка». Останню, як весняну гру, десь на початку 90-х років ХІХ ст. записала на Волині Леся Українка [Леся Українка 1977: 32 – 33, 200]. До Галичини вона потрапила і увійшла до гаївок пізніше й, очевидно, в основному, при посередництві друківаних джерел. Ф.Колесса опрацював цю пісню для хору [Колесса 1925: 10].

За матеріалами збірника В.Гнатюка простежується, що на переломі століть гаївкова традиція набуває новаційних змін, передусім – у репертуарі. Розширюється тематична сфера цих пісень, з'являється значна кількість жартівливих новотворів, зафіксовано інтенсивне поповнення гаївкового репертуару з інших

жанрових груп українського пісенного, зокрема, необрядового фольклору. Опубліковані нові гаївки мають значно меншу кількість варіантів. Примітною для більшості з них є і територіальна обмеженість їх поширення. Досліджуваний збірник є важливим науковим джерелом свого часу, що не втрачає актуальності та має особливе значення для сучасних порівняльних студій.

Література: 1. *Гаївки 1909*: Гаївки / Зібрав Володимир Гнатюк. Мелодії схопив на фонограф Й.Роздольський, списав Філ. Колесса // Матеріали до української етнології. Видає Етнографічна Комісія Наук тов. ім. Шевченка. – Львів: Накладом НТШ, 1909. – Т. 12. – 267, 100 с.; 2. *Гнатюк 1909*: Гнатюк В. Гаївки // Матеріали до української етнології. – Львів: Накладом НТШ. – 1909. – Т. 12. – С. 1-15; 3. *Голубець 2001*: Голубець О. Гаївки в дослідженні Володимира Гнатюка // Наукові записки. Серія: Літературознавство. – Тернопіль: ТДПУ, 2001. – Вип. X. – С. 141-146; 4. *Голубець 2004*: Голубець О. Систематичний покажчик записів гаївок // Гаївки в системі української весняної обрядової пісенності. Додатки / Рукопис. Дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук 10.01.07 – фольклористика. – Львів, 2004. – С. 7-255 / Рукопис знаходиться у Науковій бібліотеці Львівського національного університету ім. І. Франка та Національній бібліотеці України ім. В. І. Вернадського; 5. *Колесса 1925*: Колесса Ф. Українські народні пісні в триголосому укладі на жіночий хор. Гаївки й веснянки. – Ч. 1. – Львів: Власн. наклад, 1925. – 16 с.; 6. *Леся Українка 1977*: Леся Українка. Записи народної творчості: Пісні, записані з голосу Лесі Українки / Упорядкув. та примітки О.І.Дея і С.Й.Грици // Зібрання творів у 12-ти томах. – К.: Наукова думка, 1977. – Т. 9. – 432с.; 7. *Мушинка 1987*: Мушинка М. Володимир Гнатюк. Життя та його діяльність в галузі фольклористики, літературознавства та мовознавства // Записки НТШ. Праці Філологічної секції. – Париж – Нью-Йорк – Сідней – Торонто, 1987. – Т. 207. – 332 с.; 8. *Яценко 1964*: Яценко М.Т. Володимир Гнатюк. Життя і фольклористична діяльність. – К.: Наукова думка, 1964. – 288с.

Голубець О.М. Сборник Владимира Гнатюка «Гаивки», как источник фольклорной традиции кон. XIX – нач. XX века.

В статье рассмотрены материалы из сборника выдающегося украинского фольклориста, этнографа Владимира Гнатюка «Гаивки» (1909). Сосредоточено внимание на некоторые аспекты авторского научного подхода к сбору, классификации, упорядочению фольклорного материала. Указано на особенности гаивковой традиции кон. XIX – нач. XX века.

Ключевые слова: фольклорное собрание, песня, гаивка, традиция фольклорная.